Bidrag till kännedomen om Gotska Sandöns fjärilfauna. II

Horisme aemulata Hb. (Lep. Geom.), ny art för Norden
De nordiska Horisme-arterna

Av

Bror Hanson

I min uppsats »Gotska Sandöns fjärilfauna I» i denna tidskrifts årgång 83, omtalar jag på sid. 130 fyndet den 20/7 1960 av en för Sverige ny Horisme-art, då ej ännu artbestämd. Senare har fastställts, att exemplaret tillhör arten *Horisme aemulata* Hb. Denna art är enligt Staudinger känd från Pyreneerna, Schweiz, Österrike, Tyrolen, Ungern, Steiermark, Kärnten, Karpaterna, Ural. Larven skall leva på Clematis vitalba. Att döma av utbredningen torde det röra sig om en bergsart.

Om nämnda exemplar var enstaka och tillfälligt hamnat på ön, måste det anses anmärkningsvärt att så kunnat ske med hänsyn till Gotska Sandöns isolerade läge. Arten är också tämligen liten och vek och gör ej intryck av att vara lämpad för långflykt. När det gäller insekters större eller mindre förmåga att med vindens hjälp sprida sig till öar företräder emellertid olika författare avsevärt olika ståndpunkter. Se t.ex. uppsatserna i Entomologisk Tidskrift av Einar Wirén, samt av Niels L. Wolff i Entomologiske Meddelelser om *Horisme corticata* Tr. Den sistnämnda arten har ju under senare år hastigt spritt sig över mellersta Europa och är nu även funnen i Danmark.

Wolff försöker förklara artens hastiga spridning med hänvisning till passiv och/eller aktiv spridning genom luftrummet. Hur stor roll den passiva spridningen med vindens hjälp spelat från fall till fall kan väl aldrig klarläggas. Utan att ta ställning i denna fråga faller det sig emellertid naturligt att undra, om kanske även andra faktorer kan ha medverkat i fallet med *corticata*. Arten lever enligt litteraturen på Clematis vitalba. Övriga arter av släktet leva samtliga på Clematis. Men för några av våra arter finns dessutom uppgifter om andra ranunkel-växter som näringskälla för larverna. Så lever t.ex. *H. aquata* på Anemone pratensis, A. pulsatilla och A. ranunculoides, *H. tersata* lever på Anemone och Ranunculus och *H. vitalbata* på Anemone pratensis. Det förefaller därför ej osannolikt, att (en population av) *H. corticata* kan ha övergått från enbart Clematis till även någon vida vanligare och mera spridd växt av familj Ranunculaceae. Den av Wolff från Menhofer hämtade uppgiften om fyndet av *H. corticata* på en lokal där Clematis vitalba ej finns »indenfor mindst 5 km. afstand» skulle på detta sätt också kunna förklaras.

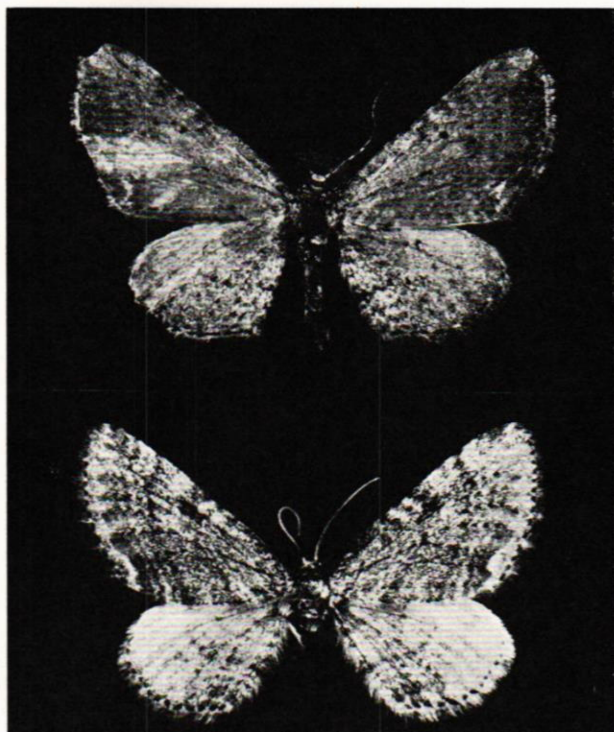

Fig. 1. *Horisme aemulata* Hb., överst ♀ från Gotska Sandön, därunder ♂ från Zermatt.

Ett ivrigt sökande sommaren 1961 på Gotska Sandön gav mig inga flera exemplar av *Horisme aemulata* (möjligen beroende på en något annan tidpunkt på säsongen). Trots detta, och trots att arten synbarligen i Mellersta Europa är en bergsart, så är jag benägen att tro, att den är bofast på ön. Att bergsarter på en breddgrad kunna dyka upp som låglandsdjur på en annan är ett känt faktum. Avgörande för min övertygelse är emellertid, Gotska Sandöns i övrigt säregna insektfauna. Det förefaller mig därför ej osannolikt, att *H. aemulata* kan tillhöra den grupp av insekter från postglacial värmetid, som gjort Gotska Sandön så berömd bland entomologer. Ett villkor för detta är emellertid, att den där lever på någon annan ranunkelväxt än Clematis. Här kan t.ex. Anemone pratensis eller Thalictrum tänkas komma i fråga. Särskilt fältsippan finns i stor myckenhet på ön i strandbältet, medan Thalictrum växer i skogsbryn och gläntor. I vilket fall som helst förtjänar arten att ytterligare eftersökas på ön.

Horisme aemulata Hb. är relativt snarlik den i Sverige vanligaste *Horisme*-arten *H. tersata* Hb. Linjeförloppet är emellertid avvikande, bland annat saknar yttre tvärlinjen å framvingen dubbelbukt i fälten M3—Cu2.

Bestämningstabell för de nordiska Horisme-arterna;

1. Framvingar med ljust längsstråk längs med framkanten 2
– Framvingar utan ljusare stråk bakom framkanten 3

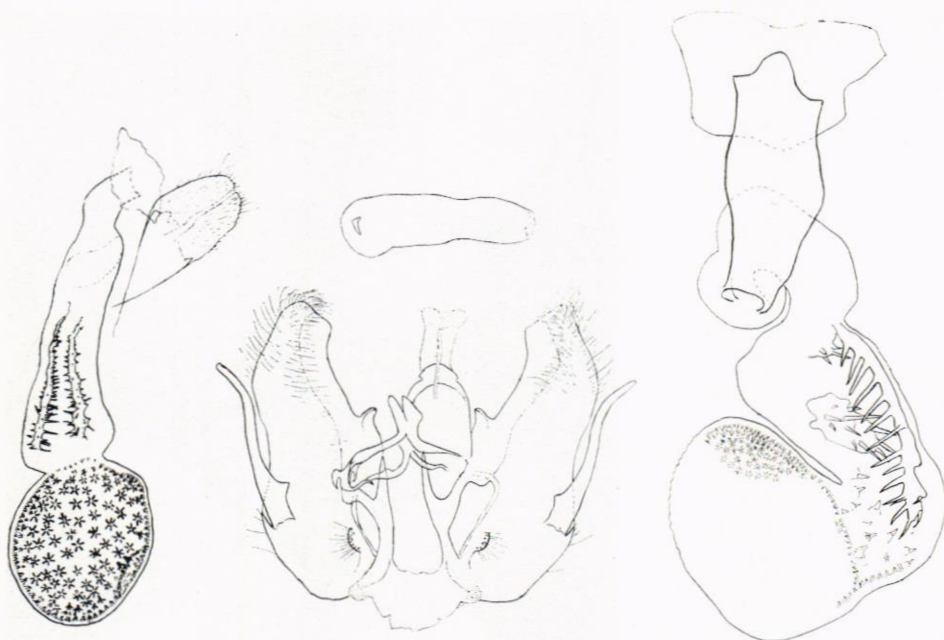

Fig. 2. Genitalia av: till vänster *Horisme aemulata* Hb. ♀. Genitalplattan spolierad. Bursans kitinstjärnor större och mörkare än hos övriga arter. I mitten *H. aemulata* Hb. ♂. Till höger *H. vitalbata* Schiff. ♀. Bursans kitinstjärnor äro å fig. endast antydda. De täcka i verkligheten bursans väggar helt.

2. Framvingens yttre tvärlinje med en utskjutande dubbelbukt i mitten (i fälten M3—Cu1, Cu1—Cu2). Arten normalt med svartgrå och brunaktig teckning *H. vitalbata*
– Yttre tvärlinje utan utskjutande dubbelbukt. Arten normalt ljus med gulbrun teckning .... *H. aquata*
3. Framvingarnas yttre tvärlinje vinklad vid M1, därifrån till ribban M3 riktad bakåt-utåt eller rakt bakåt och något närmande sig vingens utkant. Efter en utskjutande båge eller dubbelbukt förlöpande bakåt-inåt parallellt med utkanten *H. tersata*
– Framvingarnas yttre tvärlinje endast vid M1 tydligt vinklad. På sin höjd en svag buktning vid M3 men utan dubbelbukt 4
4. Yttre tvärlinjen träffar framvingens bakkant i nästan rät vinkel. Mittfält ej avsmalnande mot bakkanten, nästan jämnbrett. Våglinje med vit, bågformad utvidgning framför bakhörnet. Tvärlinjer ej svärtade .... *H. aemulata*
– Yttre tvärlinje svart, träffar framvingens bakkant i starkt sned vinkel. Mittfältet smalast vid bakkanten. Våglinjen saknar vit bågfläck .... *H. corticata*

Genitalkaraktärerna ge även goda möjligheter att skilja de nordiska Horisme-arterna åt. För hanarna, utom för *H. aemulata* finns utmärkta beskrivningar och bilder hos Wolff. Jag avbildar därför här endast organet av *aemulata*-hanen samt av de nordiska arternas honor. Samtliga arter ha som gemensamt kännetecken att bursans väggar invändigt äro helt klädda med »kitinstjärnor». Av dessa har i allmänhet endast ett fåtal utritats.

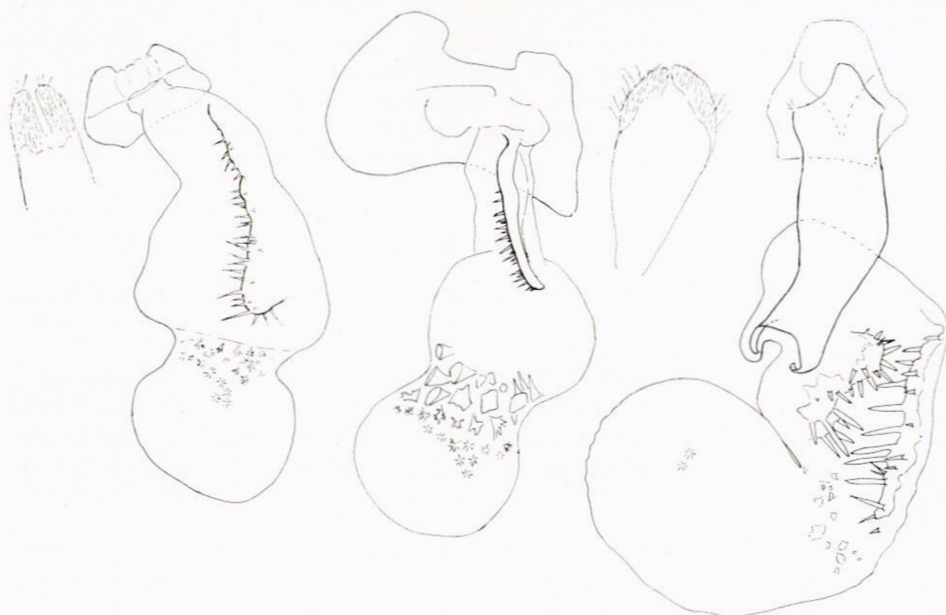

Fig. 3. Till vänster genitalier av *Horisme corticata* Tr. ♀. I mitten *H. aquata* Hb. ♀. Till höger *H. tersata* Hb. ♀. Bursans väggar hos samtliga av dessa arter helt klädda med kitinstjärnor. Dessa ha här endast antytts.

H. aemulata Hb. ♂. Costa med ett kort, trubbigt, kölat utskott. Sacculus ändar i ett långt, något böjt, trubbigt utskott. Valvler något tvära i bakändan ungefär som hos *H. vitalbata*. Aedeagus med en svagt kitiniserad torn i bakersta delen. — Undersökt material 1 exemplar.

H. aemulata Hb. ♀. Ductus nästan rak, långsträckt, utan tydligt, kitiniserat antrum, med två nästan raka, parallella, ungefär lika långa, taggförsedda kitinlister. Främre (inre) delen av ductus svagt utvidgad men utan avgränsning och ej så mycket att någon egentlig cervix uppstår. Bursans »stjärnor» äro hos denna art större, mörkare och glesare ställda än hos de övriga här behandlade. — Undersökt material 2 exemplar.

H. vitalbata Schiff. ♀. Ductus yttre del utbildad till ett starkt kitiniserat, bakåt väl avgränsat antrum. Den därpå följande, mjuka delen med en karakteristisk slinga. Denna fortsätter i en långsträckt, bukig cervix försedd med en taggbärande list och en andra dylik upplöst i ett par oregelbundna taggiga stycken. Vid ingången till den mot cervix vinkelställda bursan sitta några solitära, svagare kitiniserade taggar. — Undersökt material 2 exemplar.

H. tersata Hb. ♀. Organet mycket snarlikt det hos *vitalbata,* men antrum längre, mera jämnbrett. Cervix saknar solitära taggar vid övergången till bursan. Dessa ersättas med oregelbundna plattor. — Undersökt material 2 exemplar.

H. aquata Hb. ♀. Ductus saknar antrum. Den har endast en kitiniserad, taggbeväpnad list. Ductus övergår plötsligt i en starkt uppsvälld cervix, som skiljs från bursan endast genom en svag åtsnörning. I gränszonen finnas några ihåliga, strutlika kitintaggar och oregelbundna plattor. — Undersökt material 2 exemplar.

H. corticata Tr. ♀. Ductus kort, ända från basen starkt vidgande. Första tredjedelen svagt vinkelställd och något starkare kitiniserad (antrum). En långsträckt, krökt, taggbeväpnad kitinlist finnes. Den från ductus ej avgränsade cervix övergår genom en mycket vid hals i bursan. I denna hals en del kitinstjärnor av annat utseende än bursans. — Undersökt material 2 exemplar.

Summary

A moth caught by the author in the island of Gotska Sandön 20/7 1960 has turned out to belong to the species *Horisme aemulata* Hb. This species was not earlier found in the Scandinavian countries.

The author is of the opinion, that the caught specimen belongs to a population of the species living in the Gotska Sandön. From this island there are earlier known some insects belonging to a group that may be a relict of a fauna from the warmer epoch following the last glacial period. If that be true, the larva must have found another foodplant than its usual one, viz. Clematis vitalba, probably Anemone pratensis.

The article also gives a key to the Scandinavian species belonging to the genus *Horisme,* and a description of the female genitalia of the species. The male genitalia have earlier been pictured and described by Niels Wolff.

Litteratur

HANSON, B.: Bidrag till kännedomen om Gotska Sandöns fjärilfauna. I. Ent. Tidskr. 83 1962, p. 123—134.

JANSSON, A.: Die Insekten- Myriopoden- und Isopoden-fauna der Gotska Sandön. Örebro 1925. 182 pp.

— Till frågan om Gotska Sandöns säregna insektfauna och därmed sammanhängande problem. Ent. Tidskr. 47 1926, p. 209—216.

— Supplement till Die Insekten- Myriopoden- und Isopoden-fauna der Gotska Sandön. Ent. Tidskr. 56 1935, p. 52—87.

— Fjärde resan till Gotska Sandön. I. Ent. Tidskr. 71 1950, p. 199—220.

— Fjärde resan till Gotska Sandön. II. Ent. Tidskr. 83 1962, p. 237—241.

MJÖBERG, E.: Om en syd- och mellaneuropeisk relikt insektfauna på Gotland och Öland jämte en del allmännare insektgeografiska spörsmål. Ent. Tidskr. 33 1912, p. 176—207.

WIRÉN, E.: Bidrag till kännedom om Gotlands och Ölands Coleopterfauna och dess invandring. I. Ent. Tidskr. 83 1962, p. 146—152.

— Bidrag till kännedom om Gotlands och Ölands coleopterfauna och dess invandring. II. Ent. Tidskr. 84 1963, p. 73—79.

WOLFF, N. L.: *Horisme corticata* Tr. (Lepid. Geom.) fundet i Danmark. Ent. Meddelelser 31 1961, p. 21—26